

שוב הדעת בחג הסוכות עיון בסוגית מצטער פטור מן הסוכה

לע"נ אורן אורי בן עמרם ולבנה ביטון הי"ד*

הקדמה

שיטת הרא"ם - הפטור מדין תשבו כעין תדורו
שיטת הט"ז - הצער לא מאפשר כוונה
בסוכות תשבו א. ישיבה ולא עמידה
ב. ישיבה - דירה
ג. ישיבה - ישוב הדעת
מצטער - פטור באדם ופטור בסוכה
סיכום

הקדמה

לא תמיד קל ונח לקיים מצוות, הציצית יכולה להכביד על חום הגוף והמצצה לעיתים לא נעימה לאכילה, ובכל זאת התורה מחייבת את האדם לקיים מצוות אפילו כשהם גורמות צער.

בסוכות מצינו מבט שונה "מצטער פטור מן הסוכה".

דין מיוחד זה דורש התבוננות: מדוע דוקא במצות סוכה מצטער פטור? מה מקור הפטור למצטער? מהם הגדרים של דין זה?

במאמר זה ננסה להציע שיטה חדשה ביסוד דין מצטער ובמקורו, כמו כן נבחין בשני סוגים שונים של "מצטער" ובמשמעותם.

---

* אורי, חבר אהוב, אהב, צנוע ועניו אשר השמחה קרנה מפניו והחיוך לא מש מפיו, נולד ב"ט תשרי ה'תשל"ז, ד' חוה"מ סוכות, בעיצומם של ימי השמחה. נלקח בסערה השמימה בכ"ט טבת ה'תשנ"ז בהלחמו בארץ הלבנון.

¹ סוכה כ"ה ע"ב.

² אמנם הרמב"ם (ה' תפילין פ"ד הי"ג) פוסק: "מצטער ומי שאין דעתו מיושבת ונכונה עליו פטור מן התפילין שהמניח תפילין אסור לו להסיח דעתו מהם", ואם כן זהו גדר במצות תפילין הדורשת ריכוז מלא ואין זה דומה לפטור מצטער בסוכה. ועיין לקמן במה שנכתוב בדעת הט"ז.

עוד יש לעיין בשו"ת הרדב"ז ח"ב תשובה תרפ"ז המביא סברא להחיר תספורת בספירת העומר: "תו איכא טעמא דאיכא צער בגידול השיער למי שרגיל להסתפר ולא עדיף האי מנהגא ממצות עשה של סוכה דקיימא לן מצטער פטור" ושם בח"ג תשובה תכ"ה פוטר חולה מחיוב שניים מקרא ואחד תרגום: "ולעניין החולה רואה אני שהוא פטור לגמרי ולא יהא אלא מצטער שהוא פטור מן הסוכה שהיא מצוות עשה של תורה" אם כן משמע מן הרדב"ז שפטור מצטער הוא דין כללי במצוות בין לפטור מחיוב בין להחיר איסור אולם לא מצינו שימוש בדין זה בצורה נרחבת לפטור ממצוות. ועוד, מפשט הסוגיא נראה שזהו דין בסוכה דווקא וכן הבינו הראשונים בסוגיא ועל כן אין דבריו מובנים לי. אנו ננסה לראות כיצד מתיחד דין מצטער עם מצות סוכה דוקא.

שיטת הרא"ם - הפטור מדין תשבו בעין תדורו.

הגמרא דורשת מן הפסוק "בסוכות תשבו" - תשבו בעין תדורו, משמעות הדרשה היא שהשיבה בסוכה צריכה להיות כמו הדירה בבית. עקרון זה מנחה דינים שונים בהלכות סוכה³. הרא"ם לומד מעקרון זה את פטור מצטער מן הסוכה: כפי שאין אדם יושב בדירתו בצער כך לא ישב בסוכתו בצער, וזו לשונו:

"דאמר רבא מצטער פטור מן הסוכה, כתב ר' אליעזר ממיץ בסי' י' פירוש שיש לו צער מהסוכה ובצאתו ינצל דכעין דירה בעינן ואין דרך בני אדם לעמוד בדירתם בצער".

שיטה זו קשה משני פנים:

ראשית, בני אדם יושבים בדירתם גם בצער ולא יוצאים ממנה לדירה אחרת כשיש בה יתושים ואם כן עצם העקרון לא נראה כ"כ מדויק במציאות החיים.

שנית, הגמ' מסבירה שאבל חייב בסוכה אע"פ שמצטער, מפני שצער לא נגרם מהסוכה אלא הוא המצער את עצמו. לפי סברת הרא"ם לא היה מקום כלל להו"א ז' מפני שלא ינצל האבל מן הצער כשיכנס לביתו (אף אחד לא יקום לתחייה...) ואם כל הפטור הוא משום שאין דרך בנ"א לדור בבתיהם בצער, ודאי לא יצאו מבתיהם, שהרי אין זה מועיל לשכך את צערם וא"כ אין מקום להו"א של הגמ'. הרא"ש⁴ מסביר כיצד ינצל האבל מצערו בצאתו מן הסוכה:

"הא נמי מצטער הוא בישיבת הסוכה יותר מכשיבת הבית דאבל חפץ הוא להיות מתבודד וישוב במקום צער ואפילה כדי להיות טרוד בצער".

אולם הט"ז קורא לסברא זו של הרא"ש 'סברא גרועה' גם מעצם ההיגיון שבה וגם משום שאם נאמר שנכונה היא, היה אסור לנחם אבלים, שהרי ישיבתם עם אנשים מצערת אותם ואנו רואים בעינינו שמנחמים אבלים.

יש קושי, אם כן, בסברת הרא"ש ואף הסבר הרא"ם צריך ביאור.

³ כפי שיבואר להלן בפרק ישיבה - דירה.

⁴ מובא במרדכי למסכת סוכה סימן תש"מ.

⁵ כך הקשה עליו בהגהות על המרדכי שם.

⁶ רא"ש סוכה פרק ב' סי' ז'.

⁷ שו"ע או"ח סימן תר"מ ס"ק ח'.

שיטת הט"ז - הצער לא מאפשר כוונה

מכח הקושיות על המקור של המרדכי לפטור מצטער, מחלק הט"ז בין שני סוגי מצטערים לענין פטור מן הסוכה:

א. מצטער מחמת סוכה כגון גשם ורוח. הוא פטור רק אם ינצל בצאתו מן הסוכה.

ב. מצטער מחמת שאר טירדא כגון חולה ושאר צער גוף שיפטר בכל מקרה אפילו אם לא ינצל מן הצער כשיצא מן הסוכה משום שהוא טרוד ואינו יכול להתכוון למצוה.

מדבריו יוצא, שמצטער פטור משום שהוא טרוד ואינו יכול להתכוין, כדבריו שם:

"ואע"ג דבשאר מצוות לא אכפת לן, בסוכה שאני דבעינן כוונה."

לדעת הט"ז, אם כן, דין מצטער אינו נלמד מפסוק (כדברי הרא"ם) אלא מסברא, האומרת כי מי שטרוד לא יכול לכוון במצוה. אלא שאם צער לא מאפשר כוונה לכאורה אין הבדל בזה בין סוכה לשאר מצוות.

ננסה להציע מקור לחידוש זה של הט"ז הדורש כוונה מיוחדת במצות סוכה.

כותב הטור¹ כי הסוכות בהם נצטוונו לשבת הם זכר לענני הכבוד, ועוד מבאר שמצות ישיבת הסוכה היא כדי לזכור את יציאת מצרים.

ושואל עליו הב"ח:

"איכא למידק בדיברי רבינו שאין זה מדרכו בחיבורו זה לבאר כוונה לשום מקרא שבתורה כי לא בא אלא לפסוק הוראה או להורות מנהג ופה האריך לבאר ולדרוש המקרא דבסוכות תשבנו.

ויראה לי בזה שסובר דכיון דכתיב 'למען ידעו וכו' , לא קיים המצוה כתיקונה אם לא ידע כוונת מצות הסוכה כפי פשטה ולכן ביאר לפי הפשט שיחזור יציאת מצרים, וזה הטעם בעצמו לרבינו שכתב בהלכות ציצית בסימן ח' 'זיכוון בהתעטפו שציוונו המקום וכו' , וכן בהלכות תפילין בסימן כ"ה כתב 'זיכוון בהנחתם שציוונו המקום להניח כדי... וכו' , מה שלא עשה כן בשאר הלכות כי לא כתב שיכוון שום כוונה בעשיית המצוה מפני כי המקיים מצוה כדינה יוצא בה אף על פי שלא היה לו שום כוונה, אבל בציצית וכן בתפילין יראה שלא קיים המצוה כתיקונה אם לא יכוון אותה בכוונה ולכן כתב בהלכות אלו 'זיכוון... וכן גבי סוכה שכתוב 'למען ידעו וגו' , משמע ליה גם כן שצריך שיכוון בשעת ישיבת הסוכה הטעם המכוון במצוה".

¹ או"ח סימן תרכ"ה.

ניתן לומר שהט"ז, הסובר שמצטער פטור משום טרדה, סובר שאכן זהו דין מיוחד בסוכה בה הכוונה היא חלק מהותי מן המצוה וכפי שמצאנו כן גבי תפילין:⁵ "מצטער ומי שאין דעתו מיושבת עליו פטור מן התפילין שהמניח תפילין אסור לו להסיח דעתו מהם".

ברם ממספר סיבות נותרת סברת הט"ז קשה:

א. מפשט הסוגיה משמע שמצטער הוא דין מיוחד לסוכה ולא שייך למצוות אחרות כציצית ותפילין.⁶

ב. אם אכן הטעם הוא טרדה וחוסר היכולת לכוון במצוה היה מקום להזכיר זאת כפי שמובא גבי תפילין "שהמניח תפילין אסור לו להסיח דעתו מהם" וטעם זה לא מופיע במשנה ובגמרא ואף לא בדברי הראשונים.

ג. אם אכן הסיבה לפטור מצטער היא משום שצריך לכוון במצוה זו, לכאורה גם בציצית שייך דין מצטער ולא מצינו הלכה כזו בהלכות ציצית.

בסוכות תשבו

ננסה לבחון את הגדרת מצות הישיבה בסוכה, ולאור זאת יובן מדוע מצטער אינו בגדר זה.

בתורה⁷ נצטוונו: "בסוכות תשבו שבעת ימים". הפועל "תשבו" זוקק הגדרה, מה בדיוק צריך האדם לעשות בסוכה? נראה שאפשר לומר בגדר ישיבה שלש הגדרות זו למעלה מזו.

א. ישיבה ולא עמידה

כותב הרמב"ם⁸:

"נמצא מקדש מעומד ומברך לישב בסוכה ויושב ואחר כך מברך על הזמן וכזה היה מנהג רבותי ורבני ספרד לקדש מעומד בליל ראשון של חג סוכות".

ואילו הרא"ש⁹ חולק:

"ובסוכות תשבו פירוש תתעכבו... ולישב בסוכה היינו נמי להתעכב בסוכה ואם כן מקרי שפיר עובר לעשייתם אם ברך אחר הישיבה".

⁵ רמב"ם הל' תפילין פ"ד הי"ג.

⁶ לגבי מצטער בתפילין עיין לעיל הערה 3.

⁷ ויקרא כ"ג, מ"ב.

⁸ הל' סוכה פ"ז הי"ב.

⁹ סוכה פרק ד' ס"י ד'.

ואף על פי שסתם דרשת הגמרא תשבו כעין תדורו נראית כמסייעת לדברי הרא"ש, מכל מקום יש ליתן טעם גם בדברי הרמב"ם.

כותב מרכבת המשנה¹⁴:

"ומנהג רבותיו של רבינו לפי שפעולת הישיבה היא סימן להתחלת שהיה, משום הכי דקדוק המצוה הוא לברך קודם התחלת הישיבה דלאחר שישב מחזי כמברך לאחר שהיה".

והתורה תמימה¹⁵ כתב:

"ואמנם נראה דבכלל המובן ממלה 'תשבו' הוא גם ישיבה ממש וכמו 'ישבו לאכול לחם', ולכן אם אכל אדם בסוכה מעומד או גם שהה שם ולא ישב כלל אינו יוצא ידי חובתו וגם זה הוי בכלל כעין תדורו לכן שפיר פסק הרמב"ם ועיין באו"ח תרמ"ג דאין נוהגין כרמב"ם אלא כרא"ש אבל מה שכתבנו הוה דעת הרמב"ם מכון בלשון הכתוב".

מה שלדעת מרכבת המשנה הישיבה היא סימן ושייך רק לדקדוק המצוה סובר התורה תמימה שהוא מעיקר המצוה ולעיכובא לדעת הרמב"ם.

מכאן משמע שפירוש הציווי 'בסוכות תשבו' הוא ישיבה בניגוד לעמידה¹⁶.

ב. ישיבה - דירה

בגמרא¹⁷ מובא:

"ת"ר כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי... כיצד, היו לו כלים נאים מעלן לסוכה, מצעות נאות מעלן לסוכה, אוכל ושותה ומטייל בסוכה. מנא הני מילי? דת"ר 'תשבו' כעין תדורו מכאן אמרו כל שבעת ימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי".

ובירושלמי¹⁸:

"כתיב בסוכות תשבו ואין תשבו אלא תדורו כמה דאת אמר 'יירשתם אותה וישבתם בה' שיהא אוכל בסוכה ומטייל בסוכה ומעלה כליו לסוכה".

¹⁴ ה"ל סוכה פ"ו הי"ב.

¹⁵ ויקרא פרשת אמור אות קס"ח.

¹⁶ שמעתי מפי מו"ר הר' ויצמן ששמו יש צד לומר ע"פ ההגדרה 'תשבו כעין תדורו' שאינה כשיטת הרמב"ם משום שההקפדה על ישיבה דווקא היא הפך מגמת המצוה, שכן זו התנהגות שאינה על פי סדר החיים הנורמליים ואין זה "כעין תדורו" ומעין זה מציינו גבי קריאת שמע שקרא ר' טרפון בלילה והטה שלא כדברי בית הלל הסבורים "ובלכתך בדרך - כל אדם קורא כדרכו". שאין זו "הנחה בדיני ק"ש" אלא כדרכו בדווקא והיינו בצורה הנורמלית של החיים ולכן התחייב בנפשו שעבר על דברי בית הלל ואין זה נחשב לו כחומרא שהרי עשה ההיפך מכוונת המצוה.

¹⁷ סוכה כ"ח ע"ב.

¹⁸ סוכה פ"ב ה"י.

מהגדרה זו בגמ', תשבו כעין תדורו, נובעים דיני הישיבה: אלו פעולות חייב אדם לעשות בסוכה (אוכל, יושב ומטייל) זמן המצוה (ביום ובלילה) הפטורים מהמצוה (שומרי גנות ופרדסים) ואף המשתתפים במצוה (בהו"א בגמ' מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו).

זהו לכאורה פשט המילים 'בסוכות תשבו' כפי שמופיע פעמים רבות בתורה: "בעבור תשבו בארץ גושן"¹⁹, "ומושב בני ישראל"²⁰ ועוד, וכפי שמביא הירושלמי במצות ישיבת ארץ ישראל, וכהגדרת הרא"ש לעיל במחלוקתו עם הרמב"ם "בסוכות תשבו פירוש תתעכבו".

ג. ישיבה - ישוב הדעת

הגמ' דנה בלימוד תורה בסוכה ומביאה את דעת רבאי²¹:

"מקרא ומתנא במטללתא ותנויי בר ממטללתא".

מסקנת הגמ' שם, שבסוכה אפשר ללמוד בגירסא ובבקיאות אולם בכדי ללמוד בעיון יש לצאת מהסוכה. רש"י שם מסביר את סיבת הפטור:

"דמצטער הוא ומצטער פטור מן הסוכה".

יש לעיין במצטער זה, שכן אינו דומה למצטערים אחרים כגון קור, חולי וכו'. וכי איזה צער יש בעסוק ב"תורתך שעשועי"?

הרמב"ם²² פוסק:

"וכשמבין ומדקדק במה שיקרא יבין חוץ לסוכה כדי שתהא דעתו מיושבת עליו".

מדין זה אפשר להבין שהגמ' מחדשת הלכה בלימוד תורה, כלומר מי שיותר נוח לו ללמוד חוץ לסוכה רשאי לעשות זאת. לפי הסבר זה המשפט "תנויי בר ממטללתא" הוא המלצה בלבד, או "הנחה" בדיני סוכה ללומדי תורה, אך אם רוצה רשאי ללמוד אף בתוך הסוכה ויקיים את המצוה²³.

הרוגאצ'ובר הבין אחרת, וז"ל²⁴:

"משמע מדברי רבינו שזה צריך דוקא חוץ לסוכה דבסוכה בעי שתהא דעתו מיושבת עליו וכאן אין דעתו מיושבת עליו".

¹⁹ בראשית מ"ו, ל"ד.

²⁰ שמות י"ב, מ'.

²¹ סוכה כ"ח ע"ב.

²² הל' סוכה פ"ו ה"ט.

²³ נראה, כי זו היא הבנת השו"ע, שכן מביא דין לימוד בסוכה בסימן תרל"ט "דיני ישיבת הסוכה" ולא בסימן תר"מ "מי הם הפטורים משיבת הסוכה" משמע שדברי הגמ': "תנויי בר ממטללתא" הם בגדר "הנחה ללומדי תורה ממצות סוכה" ומפורשים הדברים ברמ"א: "וכשמבין ומדקדק במה שיקרא וילמד יכול ללמוד חוץ לסוכה" כלומר, זו אפשרות ולא פטור רגיל.

²⁴ צפנת פענח הל' סוכה פ"ו ה"ט.

היוצא מדבריו, שזהו חידוש בדיני ישיבת סוכה, האומר שמי שאין דעתו מיושבת עליו פטור ממצות סוכה משום ש"סוכה בעי ישוב הדעת", ולכן כאשר לומד בעיון ואין דעתו מיושבת עליו אינו בכלל מצות ישיבת סוכה²⁵, ולפי"ז המשפט "תנווי בר ממטללתא" אינו המלצה או "הנחה" אלא דין, כפי שמגדיר הרוגאצ'ובר: "דוקא חוץ לסוכה".

ראיה לדברינו יש להביא מן הגמ' הדנה בחיוב אבל בסוכה²⁶:

"אמר רב אבל חייב בסוכה. פשיטא? מהו דתימא הואיל ואמר רבא מצטער פטור מן הסוכה, האי נמי מצטער הוא, קמ"ל הני מיילי צערא דממילא אבל הכא איהו דקמצער נפשיה, איבעי ליה ליתובי דעתיה".

ופירש"י:

"חובה עליו לישב דעתו למצוה".

לכאורה לשון הגמ' אינה מדוקדקת, שכן היה צריך לומר שלמרות שאבל מצטער הוא חייב בסוכה כיון שהוא מצער נפשו, ומדוע לחייבו ליישב דעתו? אלא, שאכן אם מצטער לא מקיים את מצות הישיבה בסוכה, שכן חלק מן המצוה הוא ישוב הדעת, ולכן חובה עליו ליישב דעתו למצוה ורק אז מקיים המצוה.

לפי דברינו ניתן לומר שמקורו של דין מצטער הוא בפסוק "בסוכות תשבו", תשבו - מלשון ישוב הדעת (ולא כפי שהבין הרא"ם "תשבו כעין תדורו").

מקור נוסף מובא בשם הרמב"ן וכך מבארו הריטב"א²⁷:

"ויש לשאול למה נכתב האזרח כלל, שמעתי בשם רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל²⁸ שבא לומר שלא נתחייב בסוכה אלא מי שהוא כ'אזרח רענני'²⁹ פרט להולכי דרכים ושומרי פירות ומצטער וכיוצא בהן, וכל מאי דאמרין בכל דוכתא מהכא נפקא לף (כלומר מ"האזרח") דהא קרא גלי לן דמאי דכתיב תשבו אינה ישיבה כל

²⁵ דין דומה מוצאים אנו גבי שבת, וזו לשון הגאון ר' יעקב עמדין בסדרו 'בית יעקב' חלק בית המדרש אות ח': "ואין צריך לומר שלא יטריד עצמו בלימוד הגמרא בעומק, שגם זה נחשב חילול שבת... גם בלימוד תורה החמיר שלא יעסק בו ביגיעה כדרך שעסקין בו בחול אלא צריך להבדיל את השבת בכל דבר שאפילו הלימוד הקדוש צריך להיות תענוג ולא יהא כמשא כבד ועבודה קשה". גם שבת שמה מעיד בה שהיא לשון ישיבה, מעין עולם הבא בו צדיקים יושבים ונהנים מזיו שכניה ולכן גם בשבת השכיחה והישיבה זוקקים ישוב הדעת.

²⁶ סוכה כ"ה ע"ב.

²⁷ ריטב"א סוכה כ"ח ע"ב ד"ה "רבא אמר".

²⁸ יש להעיר כי בפרוש הרמב"ן על ויקרא כ"ג, מ"ב כותב: "ויתכן שיאמר כל אשר כאזרח רענן בביתו להוציא מפרשי ימים והולכי מדבריות". ולא מזכיר דין מצטער וכנראה היתה לריטב"א גירסא אחרת בדברי הרמב"ן.

²⁹ תהילים ל"ז, ל"ב.

³⁰ הכוונה בדבריו היא שהמלה "האזרח" הורתה לחז"ל כיצד לדרוש את המלה "תשבו", ולא שזו דרשה נוספת.

דהו אלא ישיבה כעין דירה כענין 'וישב יעקב בארץ מגורי אביו'
ואחרים בכתוב".

מה שמוכיח הריטב"א ש"אזרח רענן" היינו תשבו כעין תדורו, נראה להוכיח גם כדברינו היינו ברעננות ובישוב דעת להוציא מצטער וכפי שמופיע אצל יעקב "וישב יעקב - ביקש יעקב לישב בשלוחה"³¹. ולולא דמסתפינא הייתי אומר שאע"פ שלא יוכל להינצל מן הצער בצאתו מן הסוכה יפטר מדין מצטער שכן אין הוא בישוב הדעת ולכן אינו שייך במצוה זו כלל³².

עקרון דומה מצינו במצות ישיבת ארץ ישראל (שהירושלמי רואה בה מקור להגדרת הישיבה בסוכה - 'אין תשבו אלא תדורו'). בתורה נצטוינו³³ "וירשתם אותה וישבתם בה", והבטיחה תורה³⁴ "והניח לכם מכל אויבכם מסביב וישבתם בטח", היינו ישיבה בישוב הדעת.

וכן מביא ר' צדוק הכהן מלובלין, וז"ל³⁵:

"וירשתם אותה וישבתם בה וגם אין נקרא ישוב אלא בישיבה בשלוחה דכבר שנאמר "וישב יעקב", ביקש לישב בשלוחה".

משמע מדבריו שזהו גדר בקיום מצוות ישיבת ארץ ישראל.

מצטער - פטור באדם ופטור בסוכה

יש לעיין בעצם החילוק שמביא הט"ז בין מצטער מחמת סוכה למצטער מחמת דבר אחר.

הט"ז יוצא מחילוק זה לנפק"מ בהלכה:

מצטער מחמת סוכה - פטור רק אם יכול להינצל מן הצער בצאתו מן הסוכה.

מצטער מחמת דבר אחר - פטור אף אם יישאר בצער בצאתו מן הסוכה.

³¹ בראשית רבה פרשה פ"ד, ג'. שם משמע שהמלה 'וישב' פרושה - ישיבה בשלוחה.

³² אלא שהרמ"א פסק באו"ח סימן תר"מ סעיף ד': "ואין המצטער פטור אלא אם ינצל עצמו מן הצער" והט"ז שחולק עליו סובר שבמצטער שלא מחמת הסוכה כגון חולה, אף אם לא ינצל מן הצער בכניסתו הביתה בכל זאת פטור, אך במצטער מחמת הסוכה יסבור כרמ"א, ולפי דברינו אין לחלק וכל מצטער צריך להיות פטור אף אם לא ינצל מן הצער בבית. אולם כל זה אינו לפסיקת הלכה וחי' לקטן כמוני לחלוק על הפוסקים, ולא באתי אלא לעורר את הלומדים.

³³ דברים י"א, ל"א.

³⁴ דברים י"ב, י'.

³⁵ דברי סופרים י"ד.

חילוק דומה מביא החיד"א³⁶: מצטער (מחמת סוכה) - חייב בסוכה בלילה הראשון.

חולה (מצטער מחמת דבר אחר) - פטור אף בלילה הראשון.

נראה שמקור החילוק הוא במשניות עצמן, רבי יהודה הנשיא בסדרו את המשנה חילק את דיני מצטער לשני משניות נפרדות, שאף אינם סמוכות זו לזו.

פרק ב' משנה ד' - "חולים ומשמשיהם פטורים מן הסוכה".

פרק ב' משנה ט' - "ירדו גשמים מאמתי מותר לפנות משתסרח המקפה, משלו משל למה הדבר דומה לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו".

אף הגמ' חילקה בין שתי משניות אלו:

על משנת "חולים ומשמשיהם" הוסיפה הגמ' מצטער מחמת חולי עיניים, יתושים וסרחון.

ועל משנת "ירדו גשמים" הוסיפה הגמ' מצטער מחמת רוח.

בעקבות המשנה והגמ' חילק אף הרמב"ם:

בהל' סוכה פ"ו ה"ב: "מצטער פטור מן הסוכה".

ושם ה"י: "ירדו גשמים הרי זה נכנס לתוך הבית".

נראה כי החילוק בין המשניות מתחיל בנקודה אותה רצו לחדש, במשנה הראשונה החידוש הוא שמצטער פטור מן הסוכה וכן גם במקרים בגמ': "והתיר ר' יוסי לישן אני ומשמשי מחוץ לסוכה... רב שרא ליה לר' אחא ברדלא למיגנא בכילתא... רבא שרא ליה לרבי אחא בר אדא למיגנא בר מטללתא". אולם במשנה השניה ידוע כבר שמצטער פטור והחידוש הוא "מאמתי מותר לפנות"³⁷ וזה גם החידוש במקרה בגמ', "נשבה רוח ואמר ר' יוסף פנו לי מאני מהכא".

החילוק הפשוט בין שתי המשניות הוא החילוק אותו מביא הט"ז:

גשמים ורוח - הצער בא מחמת הסוכה (דפנות וסכך).

חולים ומשמשיהם - הצער בא מחמת דבר אחר.

הגאון הרוגאצ'ובר³⁸ מגדיר כי אלו שני סוגים שונים של פטורים:

³⁶ ברכי יוסף או"ם סימן תר"מ ס"ק ה'.

³⁷ רש"י הבין 'לפנות' כלומר שהאדם יתפנה מן הסוכה וכן פירש: "לפנות הימנה ולירד" אולם מההשוואה לדברי ר' יוסף בגמ' "פנו לי מאני מהכא" משמע שהשאלה היא מאימתי מותר לפנות כלומר להוריד את הכלים מן הסוכה וכפי שיתבאר לקמן בדברי הרוגאצ'ובר.

³⁸ צפנת פענח, הלכות סוכה פרק ו' הלכה ב'.

"מצטער פטור מן הסוכה אך זה רק בגדר פטור משא"כ גבי גשמים
שאז בגדר שהסוכה נדחה... הסוכה בטלה"

ובמקום אחר³⁹ כתב:

"וכל סוכה שאינה ראויה לשם סוכה אין עליה שם סוכה כלל...
גבי גשמים וגבי ציבתא דר' יוסף דאמר פנו לי מאני רוצה לומר
דכיון שהצער בא לו מן הסכך והדפנות הוה עיקר מצוות הסוכה
שוב אינה סוכה כלל ולכן צריך לקחת משם המצעות ופקע ממנה
קדושה ובגדר קודשים שמתו, משא"כ מצטער רק מן סיבה אחרת
הוא רק פטור אבל שם סוכה נשאר עליה".

היוצא מדבריו: במצטער מחמת דבר אחר - האדם פטור (אין חיוב).

במצטער מחמת הסוכה - הסוכה לא יכולה לשמש לקיום המצוה
(אין סוכה).

הגמ⁴⁰ מסיקה כי במשל המובא במשנה האדון הוא ששופך את הכוס
על העבד וכאילו אומר לו: "אי אפשי בשימושך", על פי הבנת
הרוגאצ'ובר ברור מדוע בא המשל דווקא במשנה זו שכן רק כאן רואים
שאינן האדון חפץ בשימוש העבד ולכן מבטל לו את המצוה ו"שופך לו
קיתון על פניו" ולכן "הסוכה בטלה", אבל במצטער רגיל כגון חולה הוא
פטור מפני שאינו בישוב דעת אך אין זה סימן שלא רוצה השי"ת
בשימוש.

לפי האמור ברור החילוק בין המשניות, בדין מצטער דנה המשנה
בפטור של האדם ואילו במשנת "ירדו גשמים" דנה המשנה באיזה שלב
הסוכה כבר אינה סוכה ואז אפשר לפנות ממנה את הכלים.

הבדל בין שני סוגי ה"מצטערים" נוכל למצוא בשאלה האם האדם
פטור מן הסוכה או שאין הקב"ה רוצה שיקיים מצוות סוכה.

סיכום

שני גדרים מצינו בדין מצטער.

האחד כשהצער בא מצד האדם (כגון חולה) אז אין האדם נמצא
בישוב הדעת ולכן פטור.

השני כשהצער בא מחמת הסוכה (כגון גשם ורוח). כאן כאילו אומר
הקב"ה שאינו רוצה בקיום מצוה זו ואז הסוכה בטלה כיון שאין המצוה
חפץ בה.

³⁹ צפנת פענח תנינא עמוד 50.

⁴⁰ סוכה כט.

המקור לדין מצטער הוא הפסוק "בסוכות תשבו", ציווי זה של ישיבה כולל מעבר למשמעותו הפשוטה, לחיות בסוכה, גם את הצורה בה יש לחיות בסוכה, היינו בישוב הדעת, בשלוח.

ישיבת ארץ ישראל כוללת אף היא את החיים הנורמלים של עם בארצו, הכוללים את הצו: "שלא נעזבנה ביד זולתי מן האומות ולא לשממה"⁴¹ ומתוך כך "והניח לכם מכל אויבכם מסביב וישבתם בטח"⁴² ואין ישיבה אלא בשלוח⁴³.

"ונודע למשגב דברי רבינו (הגר"א), שתי מצוות שהאדם נכנס בהן שלם בכל גופו הן סוכה וארץ ישראל ורמז נתן לזה מפסוק: "ויהי בשלם סוכה ומעונתו בציון"⁴⁴.

⁴¹ רמב"ן הוסיף לספר המצוות מצות עשה ד'.

⁴² דברים י"ב, י'.

⁴³ דברי סופרים י"ד.

⁴⁴ קול התור א', ז'. מובא בתוך הספר התקופה הגדולה עמוד ת"ע.